

X 23052

1000 XII

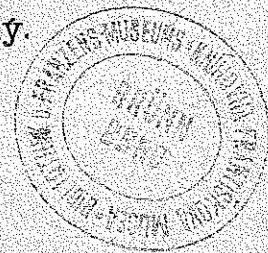
Ideringů.

Jan
~~99/14~~ *Post № 29*

O zpropitném.

Přeložil

František Novotný.

Cena 70 hal.

Brno 1901.

Nakladatel * A. PÍŠA, * knihkupec.

68

15,

O zpropitném.

Od

prof. Dra. Rudolfa z Iheringů.

Přeložil

FRANTIŠEK NOVOTNÝ.

BRNO 1901.

Knihkupec * A. PÍŠA * Nakladatel.

MZK-UK Brno

2619205987

Přeloženo se svolením nakladatele Jiřího Westermanna
v Brunšvíku.

Tiskem Ant. Odehnala v Brně.

ádaje o pojmu mravu, přiveden jsem byl na pojem nemravu, a chtěje několika příklady z dnešní doby jej objasniti, obral jsem si za úkol prozkoumati vedle souboje a pohřebních kvasů také zpropitné. S tímto setkával jsem se až posud jen po stránce právnické. Zabýval jsem se jím ve svých rozpravných cvičeních se svými posluchači, chtěje jim poskytnouti příležitost, aby se cvičili na pojmu teorií nevymezeném, kterýž nemá ovšem praktického významu, lišíce příbuzné pojmy (zde: daru, almužny a mzdy) a snažíce se samostatně pojem zpropitného vytknouti; zkrátka, posud mělo pro mne pouze právnicko-didaletickou hodnotu, že jsem ve své pozorování pojal i zpropitné.

Stanovisko, s něhož bylo mi za příčinou řečeného bádání pohlížeti na otázku zpropitného, přivedlo mne na jeho novou stránku, totiž sociální. Učinil jsem si arci o této stránce všeobecný svůj úsudek, avšak nikdy nejal jsem se dosud hlouběji bádati o tomto předmětu. Běželoť mně o to, abych podstatu zpropitného vědecky kritisoval jakožto jedno ze zařízení našeho života a abych, posuzuje ji, užil téhož měřítka, jehož věda všude užívati jest povolána: má-li podstata zpropitného sociální hodnotu čili nic. Marně ohlížel jsem se po pracích

jiných spisovatelů, kteří by mne této námahy zbavili, nenapadlo mi, že bych býval někdy něco četl o zpropitném; vědě předmět ten byl patrně hluboko ukryt, takže neobrátila na svých zraků, a této okolnosti děkuji za lákavou látku, byť i ne právě tuze vydatnou, tož přec úplně nedotknutou. Tato vnada i snaha, abych téma úplně vyčerpал, vedly mne dále než kam původní můj plán směřoval, a jsa hotov se svou prací, přesvědčil jsem se, že pro svou obšírnost není v poměru k zájmu, jehož by se mohla domáhati, souvisejíc s mým bádáním; tudíž vyloučil jsem ji a nezařadil do něho, bych ji uveřejnil v jiné formě.

Zmiňuji se o historii své práce, abych vysvětlil zvláštní její ráz a připravil čtenáře na to, co má od ní očekávati. Není účelem jejím pouhá zábava. Původně motivem ryze vědeckého druhu jsou vyvolána, přeje si, aby došla sluchu též u vědy, míním netoliko u právnické vědy, pro niž maličkost, kterou jí může podati, totiž vytčení pojmu zpropitného, zvláštní hodnoty nemá, ježto praktické důsledky se k pojmu tomuto nepojí, nýbrž i sluchu u ethiky a zároveň u národního hospodářství, které definujíc pojem mzdy, mělo by dle mého názoru právě tak zmíniti se o středu mezi mzdou a darem jakož i o zvláštní její podobě ve formě služného a honoráře, na něž jsem se pokusil za dřívější příležitosti pozornost národního hospodářství obrátiti («Zweck im Recht», svazek I, str. 200 a násl.). Po této stránce naše stať protějškem článku o služném a honoráři. S vědeckým účelem spojuje zároveň praktický: agitaci proti zvrhnuvšímu se dávání zpropitného, jež stalo se pravou metlou společenského života. Z této stránky obrací se stať k širšímu obecnstvu, aby

je získala pro agitaci, a ohled ten rozhodoval o tonu, ráznosti a sepsání látky, účelem tím podmíněné.

Předešlu několik málo slov o mravu a nemravu. Obyčejem národním nazýváme obvyklý všeobecně způsob jednání. Přidruží-li se k obyčeji moment moci společensky závazné, stane se obyčej mravem, stupňuje-li se závazná moc v moc právní, stane se obyčejovým právem; mrav jest realizován od společnosti mocí veřejného mínění morálně donucující, obyčejové právo od moci státní zevnějším donucením.

Mrav i právo náležejí k útvarům společenského řádu všude se opakujícím, jejich existence a jejich právo existovati jest dáno trváním společnosti. To však nevylučuje, že obsah mravu i práva výjimečně jest zavrhitelný, t. j. neshoduje se s opravdovým dobrem společnosti. Oba mohou již napřed poblouditi, nebo může i to, co bylo původně společností v tehdejšímu stavu přiměřeno, později zvrhnouti se v opak. U mravu spočívá na rozporu toho, co jest a co by nemělo býti, pojem nemravu. Tento má s mravem společný moment sociálně závazné moci, vykonává úplně touž donucovací moc jako mrav, nezřídka dokonce i silnější (na př. při souboji), liší se od mravu svým zavrhitelným obsahem. Pro trvání nemravu lze společnosti výčitku činiti, že jí buďsi schází úsudek, aby poznala škodlivost nemravu, nebo zmužilost, aby vypověděla poslušnost tomu, co shledala bezprávným: výčitku slabého charakteru, sociální zbabělosti. Lidé podrobují se mu s odporem a reptáním a nemají přece síly, aby svrhli se sebe jho, jehož tlak pocítili.

Zpropitným rozumíme, chceme-li se správně vyjádřiti, odměnu za službu, na kteroužto odměnu po právu nelze si činiti nároku. Kde jest odměna smluvena nebo kde bez úmluvy možno právem se jí domáhati, tam není, ačkoli výrazu toho nepřesně užívá se zhusta i v tom případě, zpropitného, nýbrž mzda. Kočí, jenž si vedle jízdného vymíní ještě určité zpropitné, právnicky obdrží celek jakožto mzdu; jmenujeme-li menší částku ceny zpropitným, jest podkladem názvu toho jediné historický důvod, název ukazuje k faktu, že ta částka mzdy původně bývala přidávána jako nepovinný dar; právnicky odporuje název sobě samému, označujeme-li jím v jeho nynější podobě ještě zpropitné.

Zpropitné jest tudíž ve smyslu právním úplně nepovinný dar. Toto kriterion jest mu společné s darováním. Od darování liší se však svým účelem. Darováním zamýšlíme osvědčiti svou blahovůli ve formě hospodářského věnování, zpropitným splácíme prokázané služby (merces); zpropitné tedy napodobuje mzdu a poskytuje se podle způsobu mluvy jen při těch službách, při nichž platí se mzda (při římských operae illiberales, t. j. při službách povahy živnostenské nebo při výkonech služebné třídy). Při remuneraci poskytnuté úředníkovi nikdo nemluví o zpropitném, ačkoli co do věci vlastně stojí se zpropitným v jedné řadě (jsouc totiž odměnou za prokázané služby, již po právu nelze se domáhati), neboť úředník nedostává mzdu, nýbrž služné a podle toho jakožto náhradu služného nebo jakožto přídavek k němu nikoli zpropitné, nýbrž remuneraci.

* * *

Zpropitné vyskytuje se v životě v nejrozmanitějších podobách, které, myslím, uvéstí se dají na tři základní tvary.

Prvým tvarem jest odměna za nepatrné služby denního života, které se prokazují z pravidla jako úslužnosti (zpropitné z úslužnosti). Někdo nám ukáže v cizím městě cestu, přinese za námi věc, již jsme zapomněli atd. Podle své povahy a svého určení vylučují tyto služby odměnu, bývajíť konány ve vědomí a úmyslu úslužném a také druhá strana má je jakožto úslužnost přijímati. Jest falešnou pýchou, kdybychom si je nechtěli dát líbiti a kdybychom, přijímající je, viděli v nich pokoreň, kteréžto hledíme si uspořiti tím, že vyndáme sáček na peníze. Takové nepatrné úslužnosti má jeden druhému prokazovati a od něho navzájem přijímati. Nabídnutá odměna má tudíž do sebe, celkem vzato, jakési ponížení osoby, již jest nabízena, obsahujíc v sobě předpokládané nízké smýšlení na straně této osoby. Jenom ve dvou případech může tu býti místno nabízení a přijetí odměny: předně totiž, je-li příjemce potřebný — tu možno dar podříditi pod hledisko almužny, udělené následkem úslužnosti — a za druhé v případě, kde služba převyšuje míru obyčejné úslužnosti a z okolností vychází na jevo, že služba byla vykonána v očekávání odměny, tu bere na se ráz mzdy diktované spravedlností, slušností.*)

*) K případu tomuto připomínám neprávnikům: Prokázání služby, aniž smluvena nebo slíbena mzda, zakládá po právu jen tehdy nárok na mzdu, když ten, kdo službu koná, provozuje z výkonů takovýchto služeb obchod (živnost) a druhý znal tuto jeho vlastnost. Veřejný posluha, jenž mi donese cestovní tobolek z nádraží do hotelu, má právní nárok na mzdu; nádeník nikoliv. Advokát, jehož požádám za právnícký náhled v případě právním, může si za to

Prvý druh zpropitného neprobouzí v nás ve příčině sociální nejmenší pochybnosti, ani tehdy ne, i když vybočí z mezí tuto vytčených; mohli bychom je označiti nevinným zpropitným. Stesky, jež se přechasto ozývají stran neplechy zpropitného, neplatí onomu, nýbrž oběma následujícím druhům.

* * *

Společnou stránkou jejich jest, že ten, kdo koná službu — nazvemež ho C — od jiného nežli poskytovatele zpropitného — pojmenujmež ho B — ne sice za jednotlivou službu, nýbrž za své služby v celku obdrží mzdu, k níž přidá ten, komu se poskytuje — slujž si třeba A — se své strany ještě zpropitné. To má tudíž ráz přídavku k cizí mzdě a C dostane se dvojího zaplacení za svůj služební výkon: jednou od B, který zaň platí implicitě v úhrnné mzdě, a podruhé od A, který výkon ten ještě zvlášt mu vynahradí. Vůči A nemá C na plat nejmenšího nároku, ani podle práva ani podle spravedlnosti a slušnosti. Právnicky C s A se nestýká, služba, kterou mu C koná, má svou příčinu nikoli ve smluvním poměru mezi ním a mezi A, nýbrž mezi ním a mezi B, a i kdyby tento B nezapravit mu (C) povinnou mzdu, nemohl by z toho odvozovati důvod nároku naproti A. Ani také sprá-

počítati honorář, soudce, profesor právní vědy nikolivěk; krejčí, jenž mi spraví kabát, může za to žádati zaplacení, posluhovačka, pokojská v hotelu nikoli. V případech tohoto druhu, kde služby tomu, kdo z nich činí obchod, dlužno zaplatiti, ale kde je jiný beze slíbené mzdy vykoná, jest zpropitné zcela na místě; poskytovatel uspojí si mzdu, již by jinému musil dáti, a jest nanejvýš spravedlivo a slušno, aby ji zapravil tomu, kdo podjal se práce, za niž možno jinak mzdu po právu žádati; zpropitné zahrnuje v sobě zde dobrovolně skýtané nahrazení (surrogát) mzdy.

vedlnost a slušnost nemá C na své straně pro svůj nárok, neboť jest placen za svou službu od B; tento případ jest tedy úplně jinší nežli případ výše uvedený, totiž zpropitné za úslužnost.

A přesto zde v mnohých případech zpropitné zdomácnělo a to ne pouze jako pouhý obyčej, nýbrž jako mrav ve smyslu nahoře vyličeném, kterémužto mravu není vyhnutí, ačkoliv jej neschvaluje a prohlašujeme tedy za špatný mrav, za nemrav (neplechu). Veřejné mínění, posuzující jej ve většině případů, kde se ujal tento způsob zpropitného, jest úplně shodno. Nezaslechneme-liž často projev nevole neb nelibosti o nekalém dávání zpropitného v hotelích, restauracích, společnostech? Je-li tento úsudek důvodný? Na to podejž odpověď další pojednání.

* * *

Hledíc k druhému případu zpropitného, kde jest přídavkem k cizí mzdě, naproti prvému případu, kde jest náhradou mzdy, dlužno rozeznávati dva tvary, které spočívají na různých poměrech A k B. Poměr A k B může býti dvojího druhu: buďsi totiž obchodního nebo právního, t. j. buďto jest zde poměr smluvní, nebo poměr společenské povahy. Prvé zpropitné, kteréž A poskytuje B, mohli bychom nazvati zpropitným obchodním nebo zpropitným odběratele čili zákazníka, druhé zpropitným společenským nebo zpropitným hosta, nebo zpropitným domácím služebnictvu davaným.

Oba případy mají tu společnou stránku, že A platí C za službu, za kterou tento již od B plat obdržel; ale ostatně rozcházejí se oba, a my je tudíž v další úvaze od sebe oddělíme.

Obchodní tvar zpropiťného shledáváme jenom za jistých okolností a příležitostí, jež z části místy se mění, a domnívám se, že smím upustiti od vyjmenování jich, poněvadž každý ze čtenářů bude mítí dosti případů pohotově. Proč nalézáme tento tvar jen při nich, proč ne ve všech případech, kde C k výkonu plnění osoby B osobě A spolupůsobí? Je-li spravedlivě a slušno, aby C obdržel za to odměnu, musili bychom v hotelu právě tak jako číšníkovi dáti zpropiťné i kuchaři, jehožto výkon snad nám větší měrou zavdává příčinu oceniti jej, nežli konání sklepníkovo, a přistřihovač u krejčího mohl by si větší nárok činiti na zpropiťné nežli učeň, jenž nám toliko hotový kabát přinese.

Tím dospěli jsme k první podmínce, ku které pojí mrav dávání zpropiťného: poskytujet se jen těm osobám, s nimiž jsme smluvním poměrem svým vešli v přímý styk (»praesens praesenti dat«, abychom užili slov římského právního z jiného oboru právního jednání), ostatních, jichž nespátříme, kteří zůstanou za kulisami, si nevšímáme. A přece snad měly by daleko větší právo na osvědčení naší uznalosti! Sazeč, jenž rozřeší nespjatím a námahou, zajisté by si zasloužil odměny za své úsilí, avšak spisovatel nevejde s ním v osobní styk. Naším prvním kriteriem stran zpropiťného jest tudíž: kdo chce od nás obdržeti zpropiťné, musí nás vyhledati, my jej nevyhledáme — sociální donucení poskytovati zpropiťné pojí se k osobnímu setkání se, k přímému styku, jediné situace to, jež na nás vynucuje zpropiťné.

Tedy nikoliv poměr hodnoty plnění sám o sobě jest to, jenž domáhá se zpropiťného, nýbrž čistě nahodilý osobní styk, v mnohých případech

dokonce nic než styk beze všeho skutečného plnění. Ze služebního personálu něco pro nás opravdu učinili podomek a číšník, v našem pokoji posluhující; vrchní číšník naproti tomu, jemuž zapravujeme účet, neučinil nejmenší věc, přijímá pouze naše peníze, právě tak jako pokladník, úředník nebo kasírka ve velkých závodech. Chtějíce býti důslednými, musili bychom i těmto zřízcům taktéž nabídnouti zpropiťné. V městech, kde jsou v restauracích a kavárnách zvláštní sklepníci peníze přijímající, jako na př. ve Vídni, a kde není zvykem dávatí nadto posluhujícímu sklepníkovi zpropiťné, strčí tudíž ten, kdo pro nás nevykonal nic, zpropiťné do kapsy, jež, ač-li by vůbec mělo se dávatí, přísluší tomu, kdo nám skutečně posluhoval. Úvaha ta čili správněji ostýchavost, nedatí tuze málo zpropiťného, dovedla to arcit na mnohých místech, kde existuje zařízení vrchních číšníků (peníze přijímajících), již tak daleko, že dává se dvojí zpropiťné.

Tedy osobní styk s C jest nezbytnou podmínkou, abychom vyňali sáček. Než i tu, kde jest ona podmínka, neděláme to jen tak zhola, ani tenkrát ne, když plnění, jemuž odpíráme zpropiťné, bylo by ho daleko větší měrou hodno než plnění, kterému je přiznáváme. Poštovní posel, jenž ve velkých městech běhá jako štvaná zvěř celý den se schodů na schody, za deště i větru, za mrazu i vedra musí se plahočiti, neobdrží za dopis, který přinese, nic, nanejvýš o novém roce paušální částku, která, má-li vynaložená námahá býti měřítkem zpropiťného, jest v křiklavém nepoměru k příjmům, kterých se dostává vrchnímu číšníkovi ve velkých hotelích ze zpropiťného.

Tím vylíčili jsme základní rys, který charakterisuje celou podstatu zpropitného ve směru, o němž jest zde řeč: rys nedůslednosti a libovůle. Pouhá náhoda zde vládne; brzy poskytujeme zpropitné, brzy, kde jsou úplně tytéž podmínky, ba, kde jsou v míře ještě vyšší, je odpíráme; člověku jest se takřka teprv informovati, kde se musí dáti, aby nezbudil pohoršení; co zde jest zvykem, jinde zase v obyčeji není. V mnohých krajinách patří panská v hotelu k osobám, k nimž třeba mítí zření, v jiných nikoli, zde posluhující sklepník vedle sklepníka peníze přijímajícího, tamo ne. Pamatují se, že za mé první návštěvy v Itálii před dlouhou řadou let cestující v poštovním voze všichni podali postillionovi maličkost jakožto zpropitné; za mých pozdějších návštěv zmizel tento mrav beze stopy. Není žádného výtvaru v našem žití, který by naprosto byl bez základů jako tento; každý pokus provéstí přesně některé z hledisek, o nichž by se dalo uvažovati, třífí se a rozplývá v niveč, vždy vracíme se zase k témuž místu, odkud jsme vyšli: mrav ten jest jedenkrátě zde, dále nelze pranic říci. Je-li pohnutkou zpropitného blahovůle, myslím, že by se našly způsobilejší osoby, na nichž by bylo možno ji osvědčiti, nežli sklepníci a podomci v hotelích. Je-li myšlénkou zpropitného odplata, musila by tato odplata vybrati si člověka, jenž službu vykonal, ne aby on hledal ji, a bylo by třeba při výměře odměny přihlédnouti aspoň částečně k námaze a práci, která byla nutně vynaložena; toho všeho zpropitné nikterak nedbá. Zkrátka zpropitné každý pokus, dostati se mu s nějakým principem na kobytku, posměšně odráží; není možno žádné pravidlo vyčarovat — zpropitné jest umíněně rozmarné.

* * *

Ve spojení s tím ocitli jsme se u otázky, které pak motivy zavedly asi zpropitné v poměrech, ve kterých už stalo se obligátním. O tom, samosebou se rozumí, dají se vysloviti jen domněnky, neboť lidé, kteří zpropitné první poskytli, nezanechali nám o tom žádných zpráv. Otázku: Co je k tomu přimělo? můžeme tudíž zodpověděti jedině ve formě: Co asi je k tomu přimělo?

Podle mého náhledu lze příčinu zpropitného hledati jenom v lidském egoismu. Původní pohnutkou zpropitného nebyla blahovůle, lidumilnost, spravedlivá slušnost, nýbrž zjištnost — člověk, který dal první zpropitné, zamýšlel jím něco získati. Co pak? Dvě okolnosti nechť dají nám na to odpověď: Zpropitné pasažérem poskytované drožkáři a zpropitné dávané služebnictvu v restauracích a hotelích od hosta.

Někdo, komu velice na tom záleží, aby rychle byl dovezen někam, na př. aby v čas dojel na nádraží a nezmeškal vlak, najme si drožku. Zaplatí-li pouze taksu, pojedje kočí svým obyčejným tempem a přijede k vlaku pozdě. Tu nezbývá pasažérovi nic jiného, chce-li dosíci svého cíle, než aby slíbil kočímu přídavek k takse, t. j. zpropitné. Plnění za vzájemné plnění — obyčejné tempo, obyčejná sazba. — zrychlená jízda, zvýšená sazba. Příplatek k taxe má do sebe zde jako při našem prvním druhu zpropitného úplně povahu mzdy, něco se zařkná, co jinak nemohlo by se požadovati.

Tímže způsobem vysvětlují si původ zpropitného dávaného najatému kočímu při delších vyjíždkách: na celý den neb na odpoledne, jaké se ve všech krajinách konávají. Původně nebýval kočí za to placen, že jede, nýbrž aby dobře jel, bývalat to odměna vyšší jízdného, poskytovaná.

za stupňovaný výkon, který převyšuje obyčejnou míru a jest tudíž u vlastníka povozu právě tak na místě jako u čeledína — stupňovaný výkon, stupňovaná mzda.

Témuž hledisku odměny za plnění, na něž nelze si činiti nárok, sluší podříditi i zpropitné, jež dávají cestující v železnicích tak zhusta konduktérovi, aby neumístil jiných lidí k nim do kupé. Platit se za plnění, jehož nelze se v takovém případě dožadovati.

Zrovna tak měla se též po mém soudu původně věc, co se týče zpropitného ve veřejných hostincích. Byloť dáváno lidmi, kteří si zaň chtěli zjednati výhody, na které bez něho nemohli se bezpečiti: vlivné přijetí, přívětivý úsměv, obzvláště pozornou posluhu, zajištění obvyklého místa v lokálu neb žádaných časopisův; anebo také výhody povahy materiální: vydatnější nebo lepší porci objednaného jídla, plnou sklenici piva atd. Mohli bychom je pojmenovati zpropitným denního hosta, jenž dobře počítal, co mu vynesé. U cizince, jenž jenom mimochodem navštívil lokál, nemělo smyslu, stálému hosti se vyplatilo.

Podobným způsobem vyskytlo se asi zpropitné v hotelích. Zavedli je lidé, kteří pravidelně v nich bytovali, na př. obchodní cestující, kteří, hledíce již ku sníženým cenám, jež v hotelích platí, mají příčinu, aby vyvážili zpropitným posluhu služebnictva, od něhož by se mohli nadíti následkem slevy méně uctivého chování; statkáři, jižto při jistých příležitostech: o trzích, soudních rocích atd. zavítávají do sousedního města. Těmto osobám zpropitné se vyplatilo, jak co do pozornosti, jižto si je služební personál předcházal, tak i co do pěkného pokoje, který jim býval vykazován

nebo rezervován. I zde byl to zase denní čili stálý host (t. j. host, na něž hostinský »denně«, t. j. často nebo-li »stále« spoléhati může), který odváděl zpropitné. Pro hosta, který projížděje jen město, navštívil jedenkrát hotel, hosta sporadického (vzácného) naproti hostu stálému, nemělo pražádného smyslu a dokud přičiněním denního hosta nestalo se mravem, sporadický host zádného asi nedával, pro něho bylo by úplně bezúčelným a neužitečným vydáním. Jeden toliko případ sporadického hosta vyjímám: vznešeného pána, jenž pocitoval potřebu dáti na jevo všem osobám, které měly čest mu posluhovati, své vynikající sociální postavení a aristokratické smýšlení a to aktem štědrosti; jeho zpropitné bylo imitací zlatých tabátek, bohatých darů peněžních, řádů knížat — zářné to stopy, jež zůstávají za sebou dráha, po které pozemský velikán se ubíral. I toto zpropitné, jež bych nazval kavalírským, myslím, že možno uvést pod hledisko sobecké pohnutky, jenom že výhoda, která jím zamýšlena, nenáležela k oblasti prospěchů materiálních, v nížto se pohybuje zpropitné výše uvedeného stálého hosta — mohli bychom ono nazvati naproti tomuto zpropitným měšťáckého šosáka —, nýbrž k ideální oblasti sociální ctižádosti.

I dospívám k výsledku: sobectví zavedlo zpropitné. Lidé, kteří je původně, dokud se ještě nestalo donucujícím zařízením, prvně platili, věděli dobře, čeho zamýšlejí jím dosíci: chtěli jím dojiti něčeho pro sebe a toho se vskutku také dodělali — jejich egoismus se vyplácel.

Než v dalším vývoji připravili se sami o výdělek. Símě, jež rozsévali, přineslo jim posléze místo kýžených plodů původních — trní a bodláčí.

Postup jest velice jednoduchý. Ti, kdož z vlastního počínu nepřišli na myšlénku dávat zpropitné, postřehli, čeho jim jím dosáhli; tož nezbyvalo jim, když nechtěli se dát od jiných zahanbiti a odstrčiti, nic jiného, než aby sami k těmž prostředku sáhli, který se u jiných osvědčil tak účinným. Tak stávalo se dávat zpropitného častěji a častěji, konečně stalo se obyčejem.

Avšak pouhý obyčej mravem ještě není. Dokud dávat zpropitného zůstávalo ve stadiu pouhého obyčeje, měli na vůli všichni, kdož chtěli se vzdát výhod jím dosažitelných, aby se jich zřekli; od té doby, co obyčej stal se mravem, nebylo to možno.

Co způsobilo tento obrat? Zase egoismus, jen že tentokrát nebyla to sobeckost dárcova, nýbrž příjemcova. Příjemce, ač žákem, stal se najednou mistrem a důstojně pokračoval v započatém díle, uplet si z udice, jíž hodlal dárci lovit, provaz, jímžto lapil samého poskytovatele zpropitného. Sklepníci, podomci, hostinští, dovedli podmaniti si zařízení, kterému host život dal, k svému prospěchu, uchopivše se ruky, která se jim podávala, aby jí nikdy již nepustili.

Nejprvé zmocnili se této instituce sklepníci a podomci; co dříve bývalo placeno nezávazně, na to činili si nárok jako na povinné plnění. I pečovali o to, by dodali svému nároku potřebného důrazu. Nemusím jmenovati prostředků, jimiž mohli k tomu účelu disponovati: začnou s němou zdvořilostí, jíž třeba dobře rozuměti, a končí s přímou hrubostí nebo drzostí — kdo by neznal této mluvy personálu v hotelu? I stalo se pak zpropitné v hotelích každému, kdo se nechce vydati nepřijemnostem, neodvratným vydáním, úplně tak jako ve středním věku kupcům, kteří nechtěli se dát oloupiti,

mýtné loupežným rytířům a zbojníkům, nebo jako mnohé daně, které byly původně poskytovány jako nepovinné dávky — ejhle, daň hospodská!

Vydatný zdroj příjmů, jež odkryl služební personál ve zpropitném, probudil v ženiálních hostinských myšlénku, aby tokem jeho zavlažili svá prahnoucí role. Vynalézavý hospodský nebyl v nesnázích, pokud se týkalo prostředků. Prostředek nejbliže po ruce jsoucí záležel v tom, že hostinský angažuje své lidi, vymínil si, že mu budou odváděti veškeré do kapes jejich plynoucí zpropitné. Než prostředek ten byl nejistý, ježto podmínkou úspěchu byla spolehlivost a poctivost lidí, kterým právě tu, kde běželo o vydání daru, jenž byl jim určen, jinému, komu nebyl věnován, byla uložena těžká zkouška, při čemž o obtížné kontrole ani se nezmiňuji. A zároveň byl prostředek ten nenáviděným z důvodu právě sděleného — nestranný právní cit lidí nemohl spatřovati v něm nic jiného leč v podobě práva provedené uchvácení toho, co jim příslušelo. Dále hrozil následkem vzniklé tím rozmrzelosti povážlivým způsobem zeslabiti horlivost služebnictva a tím i zájem hostů samých — ne, prostředek ten nebyl pravý.

Druhý prostředek záležel v tom, že se připočítala služebnímu personálu; když byl přijímán do služby, naděje na zpropitné, jakožto část očekávaných příjmův a že se mzda o tolik a tolik snížila, nebo že se úplně zadržela. Tento prostředek obstál při zkoušce praktické a užívá se ho čile na mnohých místech, jak obzvláště v mnohých lázeňských místech, kde slouží čeled po celé letní měsíce jenom za zpropitné. Pochybnosti shora uvedené nemají tu platnosti, není potřebí ani poctivých lidí ani kontroly pánovy, a nenáviděná úmluva svrchu vypsané po-

vahy — odváděti všechno zpropitné — odpadá, ježto zpropitné služebnictvu zůstane.

Avšak ani tento prostředek nebyl ještě pravým — vynášeti hostinskému příliš málo! Neboť měl přihlížeti přesto, že mohl nyní uspořít si mzdu, mlčky k velikým sumám, na něž se podle okolností páčí výtěžek zpropitného, jak plynou do kapes jeho lidí? U podomka v hotelu čteně navštěvovaném, u sklepníka přijímajícího peníze v renomované vídeňské kavárně poskytuje snad výtěžek zpropitného dvacetinásobný obnos obvyklé mzdy — zároveň pádný to důkaz ohromného poměru, v jakém se odměňují zpropitným služby těchto osob, přirovnáme-li je k jejich hospodářské hodnotě a k výkonům jiných osob. Hostinští věděli si i zde rady: přepustili se zlatý důl, jehož nemůže člověk sám těžením vyčerpati, jiným, ponese aspoň pachtovné — též zlatokopu v Kalifornii jest odváděti za přenechané místo jistou dávku. Tak propachtovala se nejvýnosnější místa v dolech hotelů: místa vrchních číšníků, peníze přijímajících sklepníků, podomkův, a hostinským otevřel se tím pramen příjmů, jehožto výnos zabíhá nezdědko do tisíců. Přesto vynášela místa ta služebnictvu valné sumy; znám příklady, že podomci koupili si z výnosu zpropitného, jenž takovýmto způsobem napřed byl zdecimován, největší hotely nebo hostince.

Tím však nebyl náš problém zpropitného úplně rozřešen, bylť ještě jiný prostředek, jenž sliboval rovněž značný úspěch. Jak nepřijemno cestujícímu, rozumoval náš geniální hostinský — dovolím si vložit poznámku, že nebyl Semitou — když musí pokaždé rozhodovati o otázce zpropitného; já ho zbavím této práce, napíšu-li mu zpropitné na účet;

samo sebou se rozumí, že bude vyměřeno tak hojně, aby mi nemohl činiti výtku, že ho mám za schopna skrblictví, jež jest zajisté pod jeho důstojností. Tak dostalo se zpropitné na účet a obdrželo poté stálou položku: »servis« (posluha). Hostinský došel svého účelu — zpropitné plynulo do jeho kapsy, a mohl nyní se své strany s klidnou myslí pohlížeti na další postup věci.

Zdaž dosáhli svého cíle také host a sklepník? Na oko byl onen teď zproštěn dávatí zpropitné, ale ve skutečnosti nezměnilo se jeho postavení a bylo takové jako stav dobrosrdečného člověka, jenž koupil ubohému chlapci, kterému zimou byly by ozáblý ruce, pár teplých rukavic a jenžto, poněvadž otec hochův sám oblékl sobě rukavice, viděl se nucena, aby chlapci koupil pár nových. Cestující, kteří byli z počátku přesvědčeni o opravdovosti nového zařízení, domnívajíce se, že jsou nyní zbaveni povinnosti dávatí zpropitné služebnictvu, byli brzy poučeni o jiném. Nejprve poznámkou na účtu hotelním: »Podomek a vrátný nejsou pojatai do výše položeného servisu«. Proč nejsou pojatai? Toť samozřejmo! Vždyť by se musil jinak vzdáti náš geniální hostinský zdroje příjmů, který mu posud plynul z pronajatých míst v hotelu do kapsy — toť neslušná nespravedlnost, již u něho nikdo nesměl předpokládati! Druhým kulhavým poslem, jenž dostavil se za hostem, byl služební personál, jenž touto novotou byl připraven o své posavadní právo na zpropitné. Služebnictvo sdílelo osud sesazených zeměpánů, kteří nezapomínají svých nároků a nemohou se smířiti se změněnou podobou poměrův, i pečovalo jako oni, aby historické své nároky zachovalo v paměti lidské. Jen že s lepším výsledkem! Protest nápadníka trůnu odráží

se od drsné skutečnosti beze stopy, scházit mu moc, jež by mu dodala důrazu; protestu nápadníků zpropiťného proti novému zařízení důraz nechyběl. Prostředky, jimiž dovedli svého času poprvé prakticky své právo na zpropiťné uskutečnití, osvědčily i při novém útoku na toto právo svou bývalou působivost. Konec konců byl, že hosté nahlédli, že ocitli se v úzkých; bylot jim vedle »servisu«, ježž hostinský pro sebe vyžadoval, ještě služebnému personálu poskytovatí »zpropiťné«. Celá změna záležela tedy v tom, že zpropiťné pode jménem servis vyhnalo letorost, »dostalo mladé« — instituce, která chtěla je odkliditi se světa, zdvojnásobila je!

Takovým způsobem sloučily se interesy hostinského a služebnictva v soulad, každý z obou stran měl, čeho si přál, nikdo nemusil druhému něco záviděti — mír byl zjednan. Arciže na útraty třetího; avšak dějiny ukazují, že podobným způsobem bývají zavírány míry v oboru mezinárodního práva. Ve větě: »Duobus litigantibus tertius gaudet« (= sváří-li se dva lidé mezi sebou, třetí směje se radostí) vyslovuje se nepřesná a poloviční pravda; úplná pravda žádá, abychom této větě postavili po bok jinou: »Duobus litigantibus tertius dolet« (sváří-li se dva lidé mezi sebou, třetí to zaplatí, čili věta ona vyjádřena jsouc terminologií mezinárodního práva, zní: třetí vydá předmět vyrovnání). Jest zajímavo konstatovati, že toto rčení i v pásmu tak nízkém, jako jest podstata zpropiťného, podrželo svou pravdivost — smír zájmů hostinského a služebního personálu byl historicky proveden tím způsobem, že host vydal předmět vyrovnání.

* * *

Podívejme se nyní trochu blíže na postavení hosta, nad jehož hlavou byl učiněn mír mezi oběma stranama. Srovnáme jeho nynější stav, jak se následkem výše vylíčeného historického vývoje utvořil, s původním stavem, než zavedeno bylo zpropiťné. Tehdy stačilo zpropiťné (x) osoby A úplně, aby zvýšilo výkon (v) osoby C nad obyčejnou míru, jež nahrazena hostinskému (B) cenou (c); x vyplácelo se také vedle c. Ale této vlastnosti pozbylo, jakmile zevšeobecnělo dávati x. Kdo teď ještě žádal si něco zvláštního, musil stupňovati x nad obvyklou míru, kdo dal jen to, co dávali všichni, nečinil nic neobyčejného — obyčejná mzda obyčejný výkon, zvláštní výkon zvláštní mzda.

I záležel takto resultát v tom, že x přistou pilo k c jako pravidelná součástka. Totěž v, které dříve stálo c, stálo nyní $c + x$; tím získal nikoli A, nýbrž jedině C. Sobectví bylo o očekávané ovoce ošizeno, v x upletlo si samo na sebe bič, ježž nyní stále nad jeho hlavou svištěl.

K x, jež od nynějška C žádal jako povinné plnění, přičinil pode jménem servis (s) posud na věci nezúčastněný B druhou položku a dostávalo se nato osobě C za služební výkon, obsažený již v hodnotě c, dvojího zaplacení, A se své strany platil za výkon ten trojnásobný obnos: $c + x + s$, aniž tím v nejmenším dosáhl více nežli původně jedinou sumou c. Sazba c zvýšila se prostě o tyto obě číslice. Kdo chce dnes dosíci původního účelu x, t. j. zvláštní posluhy, lepšího pokrmu nebo nápoje, musí přidati k těmto třem položkám ještě čtvrtou: nádavek ku zpropiťnému, převyšující všeobecně obvyklou míru — zpropiťné v původní podobě.

Což jen kdyby to bylo, aby C, který natahuje ruku po zpropitném, byl pouze jedinou osobou! Avšak za C skrývá se ve skutečnosti celá družina osob: vrátný, vrchní číšník, pokojský, sklepník v jídelně, podomek, panské, kočí omnibusu hotelového, který nám donese věci do čekárny na dráhu; v dobře zorganizovaných hotelích uchýlí se podomek, který by právě tak dobře mohl nám zavazadla obstarati, když odcházíme z hotelu, z ohledu na kočího někam stranou, aby se i tomuto dostalo podílu na zpropitném.*) Scházejí ještě kuchař a kuchařka, aby doplnili v hospodářském smyslu myšlený obraz vojenského běhání ulicí, jež jest prodělati hostu, nežli opustí hotel.

Jedině zdražením cen na věci se nepřestalo. Toť pouze hospodářskou stránkou vývoje, který tato sdílí s každým jiným stoupenutím cen a který bychom ochotně přijali jakožto zasloužený trest, protože vinou obecenstva byl podmíněn. Věc ta má spíše ještě jinou stránku, která vtiskuje podstatě zpropitného na čelo známku instituce nejen drahé nýbrž i osobně obtížné a přímo protivné.

* * *

Dáti zpropitné není placením. Platíme-li, víme dobře, kolik máme platiti, při zpropitném nikoliv, je musíme naopak vždy v každém případě teprve určití a na tom zakládá se jeho obtížný a protivný ráz. Ustanoviti výši zpropitného jest věcí indivi-

*) V jistém hotelu na jednom z jezer v horní Itálii, v němž jsem se před krátkou dobou zdržel několik dní, přidružil se k tomu ještě zahradník s kyticí — květomluva to, již nelze upříti vlastnost, že by nebyla srozumitelnou; tam jsem byl nucen, abych dal sedmeré zpropitné.

duálního případu, jest třeba k tomu teprve přemýšlení a člověk, který není zvyklý vyhazovati prostě peníze, stojí vždy mezi alternativou mnoha neb mála — nechce dáti příliš mnoho, ale nemá dáti příliš málo. Jak mění se náhled o výši přílišného mnoha neb mála podle různých zemí, krajin, hotelův a jaký vliv má okolnost, nalezne-li pozornou nebo nedbalou obsluhu a jsi-li s hotelem samým spokojen podle toho, dopadne-li účet nadmíru vysoko či slušně! Zkrátka, nikdo, kdo vydá se na cesty, není s to, aby odbyl si již doma otázku zpropitného, urče si jednou pro vždy pevnou sazbu.

Tak doprovází člověka otázka zpropitného po celou cestu, tkví na každém účtu hostinském, který musí zaplatiti, a na každém z četných služebných duchů, s nimiž vejde v hotelu ve styk — sotva zde jest odbyta, vynoří se tam ihned znova na povrch. S těžší dovedu si mysliti příjemnější průvodkyni cestou! Já se své strany rád bych přidal k sumě, již musím vydati úhrnným obnosem na cestě na zpropitné, ještě značnou částku, jen kdybych byl zbaven protivné povinnosti vyměřovati v každém jednotlivém případě zpropitné.

Neurčitost jest tudíž podstatou zpropitného, x jest veličina proměnlivá, kterou dlužno v každém případě teprve hledati a určovati, toť arithmetické x, neznámá veličina, kterou musíme teprve vynajíti početním způsobem, toliko s tím rozdílem, že arithmetické x dá se najíti s veškerou jistotou, kdežto u našeho x tomu tak není. Tím rozeznává se na svůj veliký neprospěch ode mzdy, jež jest buďto již od počátku veličinou stálou nebo teprve později pevně vyměřenou. Po této stránce sdílí zpropitné povahu štědrosti: daru neb almužny. Ale štědrost

jest úplně svobodna, jsouc »nepovinným darováním«, jak co se týče otázky, dáš-li něco a co dáš; naproti tomu zpropitné jest jen z polovice svobodno: jesti vázáno co do otázky, dáš-li něco, právě tak jako mzda, jenom že vázanost jeho není povahy právní, nýbrž sociální, a volnost jeho jeví se pouze co do otázky, co dáš.

* * *

Shrnuji veškeré výtky a vady obchodního zpropitného, které vyšly na jevo mou posavadní kritikou, v jakýsi obžalovací spis. Výtky ty jsou:

1. Podmínka, je-li zpropitné poskytnouti, řídí se jediné nahodilým osobním stykem. Kde jí není, tam se nedává zpropitné, byť i vykonané služby sebe více padaly na váhu, tedy — předpokládaje, že jest spravedlivě a slušno odměňovati zvláště tyto výkony — měly by daleko větší právo na odměnu služby důležitější nežli jsou nepatrné pravidelné službičky, za něž platíme v životě zpropitné!

2. Měřítkem hodnoty těchto výkonů, které oceňujeme zpropitným, jest naprostý vzájemný nepoměr, t. j. odměna za služby ty není nikterak poměrná k vynaložené síle a práci a obvyklé vůbec mzdě; vládně zde křiklavá nesrovnalost.

3. Oprávněnou existenci má zpropitné jen tam, kde jest odplatou za plnění, na něž nelze činiti si právo, buďto vůbec neb aspoň ne v té míře, v jaké si jich někdo přeje. Tento důvod zpropitného toho druhu, o němž zde uvažujeme, odpadá; zpropitným splácíme něco, co jsme již zaplatili, i jest úplně zbytečné. Motivem, proč je poskytneme, není ani spravedlnost a slušnost ani blahověle, nýbrž pouze podrobení se donucovacímu

příkazu mravu. Mrav tento jest však nemravem. Zpropitné podoby shora vypsané není ničím jiným, než corpus mortuum (mrtvé tělo) egoismu — původního účelu nebývá jím už dosahováno, sobectví jedné strany jest připraveno o zisk sobectvím druhé strany.

4. Zpropitné jest nákladné a
5. neurčité.

* * *

Přikročím k třetímu druhu zpropitného: ku zpropitnému společenskému čili dávanému služebnictvu domácímu.

V mnohých městech evropských — třeba snad říci: ve většině*) jich — jest, jak známo, zvykem, že host, jenž čehokoliv požije v některém domě, a ať si to jest třeba jen šálek slabého čaje a chleba s máslem k němu, nesmí zrovna tak odejíti, nedada zpropitného, jako host z veřejného lokálu. Z pravidla vtiskne je do ruky služce, sloužícímu, najatému sluhovi, kteří čekávají za tím účelem v předsíni; v Basileji poznal jsem (r. 1845) zvláštní mrav, že zpropitné dávalo se po skončené hostině pod talíře. Nevkus u zpropitného tohoto druhu jde tak daleko, že jeho výše řídí se hodnotou pokrmův a nápojů: za souper platí se více nežli za čaj a chléb s máslem, za diner více než za souper; po neobyčejně vybraném diner musila by vděčnost žaludku důsledně se projevit zvýšeným, naopak zase po diner, jež nedostihlo slušných tužeb a nadějí hostových, musila by se dáti na jevo zlost malým zpropitným. I můžeme říci: zpropitné jest

*) Že tento mrav úplně nezevšeobecněl, nasvědčuje město, kde žiji (Gotynky), kde ho lidé neznají a svorně nedopouští, aby se zakořenil v tomto městě.

censořem kuchyně — jaké jídlo a pítí, taková výše zpropitného. Hostitelka, jež by byla velmi indiskretní a zvědava odhaliti záclonu, která zakrývá jejím zrakům tuto závěrečnou scénu, mohla by zvědětí, jak posouzena její kuchyně a host měl by ve své moci, chce-li domácí paní zpropitným zalichotiti neb hrubství projeviti.

Mezi všemi podobami zpropitného jest toto v mých očích největším poblouzením, tvořít nejvyšší kulminační bod lidské nesmyslnosti, jehož dostupilo zpropitné. Jak vznikl tento nemrav, zda způsobem odvozeným, tím že obchodní zpropitné přeneslo se na půdu společenského života, či původním způsobem na základech společenských poměrů, nemohu určití; zkrátka jest zde. Avšak jeho existence mne neodvrátí od úmyslu označiti je pravým netvorem našeho společenského života. Jestit' očividným odporem myšlénky společenské: pohostinství a obzvláštní výtky pojí se nad to k vadám, jež jsme druhému způsobu zpropitného vyčtli. Tento druh zpropitného pohybuje se aspoň v ovzduší, v němž vládnu penize: ve sféře obchodního ruchu totiž; neodporuje zvláštním zásadám obchodního světa; k ceně, kterou beztoho musíme zaplatiti, pojí se jen ještě jistý přívěsek. Ale princip pohostinství záleží právě v tom, že hospodář hradí náklad; toť pokléskem proti ideji pohostinství, musí-li host v pohostinném domě vyndati sáček na peníz! To platí, jak co se týče krytí všech ostatních výloh pohostění, tak i, co se týče posluhy. Dejme tomu, že by se musila poskytnouti služebnictvu ještě zvláštní odměna za posluhu kromě pravidelné mzdy, pak je věcí hostitelovou to učiniti, a skutečně u mnohých panstev tak se děje. Patří k tomu otupení jem-

ného citu, způsobené mocí zvyku, že necítíme urážky a neslušnosti nemravu a že ho neodklidíme — kdo ho nechce trpětí, má prostředky po ruce, aby před ním zavřel svůj vlastní dům (viz doleji).

Nehledě k charakternímu rysu sociální neslušnosti, platí o společenském zpropitném totéž, co platí o obchodním. Zvláště shodují se jednomyslně jak co do křiklavého často nepoměru mezi odměnou a službou, tak i co do nákladnosti. Na místech, kde jest obvyklou vysoká sazba zpropitného, dosahuje toto v domech, kde schází se četné a vzácné společnosti, nezřídka nedostižné výše; výnos jediného diner na zpropitném páčivá se tu často na sta marek (korun), suma to, za niž musejí jiné osoby téhož stavu pracovati celé týdny! Sazba jednotlivého zpropitného jest zde způsobem zcela nepřírozeným vyhnána do výše, zůstávajíc zpropitné v hotelích a hostinách ještě daleko za sebou. Tak vysvětluje se, že roční vydání na zpropitné při rozsáhlém společenském spojení dosahuje výše, která se nesnáší s rozpočtem člověka prostředně majetného. Pamatuji se na vypravování jistého vyššího důstojníka ve výslužbě, který žil v takovémto městě, že prý není s to, aby účastnil se společenského ruchu v kruzích, na něž byl odkázán svým postavením, protože výše zpropitného jest mu nedostupna. Zpropitné závadou společenského života! — věru pěkné to ovoce, jímž společnost obdařilo! Zpropitné jest kletbou nemravu, kterou musí na se vzíti méně zámožný a řádný člověk a kterou bohatec a marnotratník na svou hlavu uvalili.

* * *

Mám ještě na zřeteli jednu stránku podstaty zpropitného, která jest společna jeho prvému i druhému způsobu: morální účinek zpropitného na příjemce. Na tuto stránku nebyl bych býval snad ani upozorněn, kdyby mi nebyla přispěla náhoda a neusnadnila mi zkoumání, k němuž bych v pravidelném postupu věcí nebyl dospěl.

Před několika lety za svého pobytu v nádherných lázních prvního řádu usadil jsem se v jedné tamnější kavárně. Dole bývalo dlouho do pozdní noci živo. Překvapilo mne, že v lázních jsou hosti, kteří dělají z noci den, i poptav se, dověděl jsem se, že nejsou to arcit lázeňští hosti, kteří si dovolují tyto výstřednosti, nýbrž, že jsou to domácí lidé a sice šlechtický výkvět číšnického světa: vrchní sklepníci z nejpřednějších hotelů. Večer, když hosté jdou spat, počíná jim teprve den. Nyní hrají si na pány, a neodeprou si ničeho, co na pány se sluší a patří. Obyčejné víno jest jim příliš sprosté, šampaňské musí se dát donést, a teče proudem; hazardní hrou jest postaráno o přiměřenou zábavu, peníze se kutálejí a orgie protáhnou se často až do časného rána.

Věc ta dala mi látku k přemýšlení. Chápal jsem, že lidé, kteří vydrží celý den napjaté býti činnými, večer po skončeném denním díle pocítí potřebu zotaviti se, a bylo mi taktéž jasno, že jsouce »vznešenými pány svým způsobem,« neodolají puđu, který je nutí, aby uplatnili své nároky, jež nelze za dne provésti, v noci, a napodobovali velké pány, jimž za dne posluhovali. Ale nezdálo se mi toto uvážení přece dostatečným, aby mi vysvětlilo nepoměrný náklad, který si dovolovali a který jest cizí zvykům společenských vrstev, k nimž náležejí, i nenašel jsem žádného

jiného důvodu výkladu, leč zvláštní povahu a vdatnost zdroje příjmů, z něhož náklad zapravovali: zpropitné. Způsobí-li zvláštní okolnosti, že sazba, kterou jinak určují obchodní poměry za výkony jistého druhu, výjimečným způsobem přemrštěnou měrou jest překročena, úkaz ten působí na subjekt, jenž z něho těží, nemusí-li s velmi pevným charakterem bojovati, nutně nepříznivým vlivem: rušit hospodářskou rovnováhu, pošinuje měřítko hodnoty peněz a otvírá dokořán dvěma hýřivě marnotratnosti. Když dosáhla ve Vídni při stavbě výstavních budov pro světovou výstavu denní mzda u některých řemeslníků, kteří byli na stavbě zaměstnáni, závratné výše, jež tam nikdy se neplatívala, pili mnozí dělníci šampaňské a slavili modrý pondělek po několik dní. Ze závratně vysoké mzdy je samé pojala závrať, pozbylť úplně pevné opory, která poměrna jsouc ku mzdě i práci, udržovala je dříve na správné cestě; mzda neměla u nich již povahy mzdy, nýbrž výhry — charakterisujeť výhru, že z pravidla odpluje právě tak rychle, jako připrula. Týž zjev pozoroval jsem dříve u rolníků jistého německého okresu, když stouply ceny obilní následkem všeobecné neúrody, již byla pouze jejich krajina ušetřena, rapidně do výše — nevěděli už ani, co mají dělati s penězi, které plynuly proudem do jejich kapes. Obyčejné šampaňské nebylo jim dosti drahé a hospodský viděl se nucen ustanoviti naprosto přehnanou cenu některého druhu svých obyčejných vín, jen aby vyhověl přání rolníků, již chtěli mermomocí píti nejdražší šampaňské, které vůbec existuje. U zlatníka dávali si robiti zlaté lžičky na čaj. Byla to zpupnost ekonomického slavomamu, hospodářské šílenství, hospodářská zběsilost — láhve šampaň-

ského házely se na stěny! Normální příjem, t. j. takový, který odpovídá obvyklému zákonu obchodních poměrů, nemá do sebe, byť byl i sebe větší, pro člověka nic hrozivého; může říci, že si jej vydělal pravidelně buď svou prací nebo svým kapitálem. Jenom ten výdělek jest hrozivý, který se pohybuje mimo dráhu normálních poměrů obchodních, při němž zisk není v poměru k sázce, jíž jest dosažen: nazval bych jej výstředním výdělkem. S excentrickou povahou takového výdětku shoduje se pravidelně způsob, jakým se ho užívá. Chuděsa, jenž nabude náhodou, na př. výhrou v loterii neb bohatým dědictvím neočekávaně jmění, nedrží se z pravidla dlouho peníze, pojme ho závrať — pokryvač netrpí závrať, jsa zvyklý výšce.

Těchto příkladů užiji při zpropitném. Nepřekročí-li střední hranice, pak není se ovšem obávati zhoubných následků, jež jsem tuto uvedl, já aspoň nemám prázdné příčiny domnívati se, že by se jich bylo strachovati. Naproti tomu myslím, že mohou konstatovati následky ty ve dvou případech, kde shora uvedený název výstředního výdětku hodí se na příjmy ze zpropitného. První případ jest případ výše jmenovaný. Dostává-li se jisté třídě lidí za nepatrnou námahu, která nevyžaduje ani tělesného úsilí, ani zvláštní obratnosti, jako jest tomu na příklad u vrchního číšníka, co se týče sepsání a podání hostinského účtu a přijetí peněz, odměny, která hospodářskou hodnotu její převyšuje nekonečně, musí to nutně pošinouiti úplně měřítko hodnoty peněz, která spočívá na rovnováze plnění a ekvivalentu jeho, a způsobiti ekonomický slavomam, jak jsem jej nahoře pojmenoval, který svými bezměrnými výdaji hledá východu. Vydání neslouží

pak již pouhému požitkářství, nýbrž marnivosti: našinec může už něco utratiti. Máť prostředky, co mu záleží na penězích, jež může plnými rukama rozplýtvati? Zítřek jich zase přinese plné hrstí!

Druhý příklad, myslím, že jsem shledal na sloužících a služkách velkých měst. Ve vznešených domech s četnou společností jest, jak jsem nahoře poznamenal, zpropitné úžasně vydatným pramenem jejich příjmů, a vliv, jež na ně zpropitné vykonává, jest úplně stejný jako v hořejším případě. I oni hrají si, jsou-li mezi sebou, na vznešené pány, napodobují své panstvo dokonce tak daleko, že dávají si též jména — člověk tu slyší jména nejvyšší šlechty — mají tytéž panské choutky: na hazardní hry, plesy a pod. Trest na společenské třídy, které pěstovaly tento nešvar, vyšroubovavše nesmírně vysoko zpropitné, ovšem v zápětí se dostavil a záleží v mravním zvlečení a zdivočení té vrstvy lidí: v její nespolehlivosti, nepoctivosti, neposlušnosti a lenivosti, na které vedou se ve velkých městech tak časté nářky — kdo dává sloužícímu prostředky, aby si hrál na pána, ať si přičte sám na svůj vrub, že sloužící není už k potřebě jako býval.

Nesmím ličení, které jsem posud načrtl o zhoubných účincích zpropitného, v této podobě pustiti do světa, musím připojiti ohrazení, které mne ochrání před výtkou, že přeháním, a před nebezpečím, arcit pravdě nepodobným, že jest mi nadíti se protestů vrchních číšníků a sloužících obého pohlaví. I prohlašuji slavně, že mé mínění nesměřuje k úsudku, že by každý vrchní číšník a všichni sloužící nebo služebné ve vznešeném domě byli odsouzeni nasvědčovati mému tvrzení; naopak nepochybují, že jsou mezi nimi

vedle prašivých ovcí i hodní beránkové, kteří se nehodí do rámce obrazu nastíněného. Mé tvrzení nespočívá ve větě, že ony účinky musí se dostavit, nýbrž že v případech, kde bývá opravdu vybočováno z mezí, jest přivolati na vysvětlenou vedle lidské slabosti: požitkářství a marnivosti i zvláštní povahu zpropitného, která v podstatě působí mohutně na lidi.

Z druhé strany však vidím se nucena, abych rozšířil své tvrzení o morálně nepříznivém vlivu zpropitného.

* * *

Zpropitné ve své podstatě jest v mých očích způsobem žebráctví, mravem zorganizovaného. Za plnění, za něž budto dostane se tomu, kde je koná, zaplacení od zaměstnavatele, neb za něž vůbec zaplacení přijati se nemá, poněvadž slušný člověk koná služby ty zdarma, nastavuje se ruka po odměně; to znamená po mém soudu žebrati. Mzdu možno žádati, štědrost nikoliv, kdo přes to ji žádá, jest žebrákem — na kabátě při tom nezáleží, bývajít žebráci sametem a hedvábím oděni. Každá žebrota předpokládá však vnitřní nebo vnější pokoření; muž, jenž je si vědom své hodnoty, nežebrě. Žebrání, ať se děje jakýmkoli způsobem, jest tudíž na ujmu pravé hrdosti, jež má naplňovati duši každého řádného muže, i nejnižšího, a provádí-li se jako zpropitné soustavně, má morálně deprimující vliv na celou společenskou třídu, v níž existuje. Žebrání dosazuje na místo mravně léčivého účinku mzdy, jež skýtá muži blahé uspokojení, že si ji prací vydělal, jež sílí jeho právní cit a chuť k práci v něm budí, zhoubný účinek mezikruží, táhnoucího se mezi

mzdou, darem a almužnou, jež nemá na své straně omluvného důvodu ani práce ani blahovůle ani potřeby — obojaký to útvar, při němž výše dovozený nekalý původ, jemuž tento cvikýř děkuje svůj vznik u vyšších tříd, pokračuje ve svých nectnostech, které z něho vyplývají u nižších tříd: otrocké smýšlení, řekněmež přímo smysl pro žebrání, lakota, na licho vypočítaná ochota, která se zvrhne v opak, vidouc se zklamána ve svém očekávání, a která právě proto, že žádá odměny, nedává pravé odměně vzejíti. (Holtzendorff označuje ji případně úvěrním jednáním.) Těší mne, že mohu se i zde odvolati na souhlas tohoto spisovatele, jež jest přesvědčen, že »podstata zpropitného nemálo škodí mravnosti nižší třídy«.

* * *

Je-li správné stanovisko, jež jsem tuto vytknul, budeme moci označiti odstranění zpropitného úkolem národní výchovy, k níž má každý podati pomocnou ruku, kdož dobře smýšlí s národním blahobytem. S tohoto stanoviska neběží o vyhlazení zlořádu, který pocitují jedině vyšší třídy, nýbrž neplechy, jež týká se celého národa.

Není tudíž pouze egoismus, jež vyzývám v zápas, ačkoliv on jediný již měl by dostatečnou příčinu pustiti se v boj, nýbrž zároveň a větší měrou dovolávám se úplně nezištného a obecně prospěšného smýšlení, na něž appellujeme i jindy vždycky, když jde o odpomožení sociálním ujmám a nepořádkům. Egoismus dal život nešvaru zpropitného; kéž podají si ruce egoismus a všeobecně prospěšné smýšlení, aby jej opět vyhubili. Nikdo nenamítej, že jest již tuze hluboko zakořeněn a že jednotlivec nic proti němu nezmůže. Dokáži, že

i jednotlivec v úzkém kruhu může mu úspěšně čeliti, a co nezmůže jednotlivec, provede většina lidí, spojí-li se za tím účelem buďsi ve spolek, buďsi v organizaci odporu a výboje proti zpropitnému v podobě sdružení.

Nastíním v následujících řádkách operační plán, jak možno podle mého názoru s čákou úspěchu potírat zpropitné v jeho dvou zřídách, docházejících jedině našeho zřetele: zpropitné v hotelích a veřejných lokálech. Návrhy, jež hodlám podati, nejsou mi pouhým přídavkem k posavadnímu rozboru, tak že tento dodatek, kdyby bylo třeba, mohl bych snad i vynechati, nýbrž praktickou korunou mé posavadní kritiky o podstatě zpropitného, bez níž bych nebyl měl chuti ani záliby vynaložiti čas i práci na předmět, který může se vědecky nepatrně odvděčiti. Čistě vědecký zájem přivedl mne, jak jsem shora poznamenal, původně k tomuto předmětu: úmysl, abych konkrétním případem znázornil praktický pojem nemravu; ale vědecký interes ustupoval mezi prací víc a více intereseu praktickému, péro proměnilo se v mých rukou v kopí, posudek v útok.

Naznačím nejprve způsob, jakým dá se bezpečně odkliditi podle mého přesvědčení zpropitné v hotelích, restauracích, kavárnách a t. d. Způsob tento ujal se již leckdes ve skutečném životě u zpropitného v hotelích, a jak mne nedávno vlastní zkušenost přesvědčila, s rozhodným úspěchem. Záleží v tom, že majitelé hotelů přísně zakáží svým lidem bráti zpropitné pod pokutou okamžitého propuštění a pozbytí práva na mzdu, platíce jim tolik mzdy, že mohou postrádati zpropitného. Shledal jsem zařízení, jak jsem si je představoval, před nedávnou dobou na své cestě

Švýcarskem v jednom z tamnějších předních hotelů, ve známém »Švýcarském dvoře« v Lucernu. K přednostem, které hotelu tomuto propůjčují vlastnost vzorného hostince, který nemá sobě rovna, družil se i nedostatek položek obvyklých na účtech v hotelích, jimiž dovedli hostinští ceny za pokoje vyhnati do výše nepřirozeným způsobem: »servis« a »bougies« (svíčky); cena za posluhu a osvětlení byla zahrnuta v ceně za pokoj*) a počítána patrně zcela mírným obnosem.

Že zavedena tato zlepšená instituce, jest snad přičísti synům Albionu, kteří zde mají převahu a k jejichžto zásluhám, jak známo, náleží i civilisující vliv, který měli na hostinské kontinentu. Jaké stanovisko zaujali vůči otázce zpropitného, měl jsem již příležitost seznati za svého dřívějšího pobytu ve Švýcarech, kdež jsem zvěděl od hostinského, u něhož jsem byl na celé zaopatření, že jeho angličtí hosti i po delším pobytu ani nejmenší zpropitné nedávají — přísné to provádění umluveného kontraktu, následkem jehož posluha se pojímala do platu za byt a stravu a pro nějž neměl jsem tenkrátě ještě pravého pochopení, které mi však přece dalo přemýšletí. Dnes jsem ochoten viděti v tom známku přísného smyslu pro zákon a právo, který vyznamenává národ anglický a který osvědčuje se jak v důležitých věcech, tak i v maličkostech. Ostýchavost a úzkostlivost, jež,

*) Na formulářích účtů čteme poznámku: M. M. les Etrangers sont priés de ne plus donner de pourboire aux employés de l'Hôtel. Tout le service dans l'intérieur de l'Hôtel ainsi que l'éclairage est compris dans le prix de l'appartement. (Páni cizinci se žádají, aby nedávali již zpropitného zřizencům hotelu. Veškerá posluha uvnitř hotelu, jakož i osvětlení jest pojato v ceně za pokoj.)

chceme-li býti upřímnými, jsou nám pravidelně pohnutkou, že i tam poskytujeme zpropitné, kde jest zahrnuto v úhrnné ceně, jsou Angličanu cizí; máť odvahu, aby snesl zlé pohledy sklepníkův a podomků. Než abych se vrátil do jmenovaného hotelu, nemohl mne šťastný osud nikam lépe zanéstí; pobyt v něm dal mi podnět ke studii o zpropitném, pendant ke studii, která mi byla popřána, když jsem musil sedmeré zpropitné platiti; našel jsem, co jsem hledal: hotel bez zpropitného, ptáka fénixe mezi hotely!

Zpropitné bylo zde úplně odstraněno. Žádný sebe menší pokyn, narážka, nátlak od služebnictva, každá sebe skrytější pobídka dáti zpropitné oddálena, a při tom na straně veškerého personálu vzorná úslušnost, pozornost a zdvořilost.

Uvedený příklad*) ukazuje, že odklizení zpropitného dá se prakticky provésti, má-li jen hostinský opravdovou vůli, což jest arcit' nezbytnou podmínkou. Záleží na tom, aby zařízení to všeobecně se zavedlo, t. j. aby činil se na hostinské nátlak, by si je osvojili. Nikdo nemůže působiti na ně důrazněji než skladatelé příručních knížek cestovních; těm se zde naskytuje příležitost prokázat cestujícímu obecnstvu cennou službu a dovršiti své zásluhy, jež si o obecnstvo získali. Vycházím od předpokladu, že většina cestujících dá přednost hotelu, kde jest zpropitné způsobem

*) Od jiných cestujících zvěděl jsem později, že toto zařízení lze i jinde naléztí. V paměti mi utkvěl »Svácarský dvůr« v Neuhausenu u Šafhůz, jež dle obdržných zpráv důstojně řadí se po bok svému jmenovci v Lucernu. Kdybych se dověděl o mnohých takovýchto hotelích, upadl bych v pokušení konkurovati s Baedekrem a založiti úplný seznam těchto hotelů nového řádu.

udaným efektně odstraněno, budou-li arcit' ostatní podmínky stejné, před jiným hotelem, který lpí na nemravu zpropitného. Bylo by tudíž potřebí pouze jmenovati hotely prvé kategorie, aby se do nich zavedl proud cestujících, a tak přinutiti nepovolené jejich konkurenty, aby rovněž změnu tuto si osvojili. Kdyby bylo na mně, abych sestavil příruční cestovní knížku nebo upravil nové její vydání, dal bych kromě určitých, ke každému hotelu připojených, značek — jako symbol zahájeného boje proti zpropitnému, zvolil bych dva zkřížené meče! — složiti ještě souvislý seznam těchto hotelův a otisknouti jej na čelném místě knihy, třeba hned na začátku. To by působilo zázračně, a hostinští, jež by se vzpěchovali této novotě, cítili by velmi brzo účinek. Bezpochyby že by pak mnozí z nich taktéž žádali za zápis do takového seznamu. Avšak bez podmínky bych jim to nepovolil, naopak žádal bych nejprve o ústupek s jejich strany, který na oko nemá valného významu, ale přece má důležitost, jíž nelze podceňovati, totiž, aby zmizela s účtu položka pro servis. Ne snad abych jim bránil, aby si nezapočítali tuto položku v jiné podobě: jako přírážku k ceně pokoje, což jim nikdo nebude ve zlé vykládati, nýbrž aby odňali služebnímu personálu zevnější oporu pro mínění, jako by servis příslušel vlastně jim. Zachová-li se tato položka na účtu, bude personálu neustále připomínati, že jest to původní zpropitné, které jim odebrali hostinští. Každá vzpomínka na neblahý stav má však býti vyhlazena, a jako poslední stopu dávného zpropitného dlužno smazati i počítání zvláštního servisu.

Vedle toho bych si ještě vyhradil vyškrtnouti zapsané jméno ze seznamu s udáním důvodu,

kdyby zprávy cestujících usvědčovaly hostinského ze lži, protože fakticky zachovává starý stav a jen dle jména přijal reformu. Hostinský, jenž nechce trpěti ve svém domě zpropitného, má po ruce prostředky prorazit svou vůli, a jej stihně odpovědnost, nepodaří-li se mu to. Poznámka na úctu: »Domácím zřízencům jest co nejpřísněji zapovězeno bráti zpropitné«, přiměřená mzda, která je zbaví potřeby uhražovati její schodek zpropitným, přísný dozor na jejich chování vůči cestujícím, neprominutelné ukládání napřed určených pokut, přestoupí-li se zákaz ten — a věc jest odbytá.

Tak daleko, aby bylo odstraněno zpropitné z veřejných zábavních místností, nenesou se v této době mé plány. Teprve, až budou vyčištěny hotely od zpropitného, uhoří poslední hodinka zpropitnému i v těchto lokálech, a vidím v duchu již podnikavého chlapíka, který veřejně přibitou vyhláškou ve své místnosti oznamuje obecnstvu: »V mém hostinci na dále zpropitné se nedává, služebnictvu jest co nejpřísněji zakázáno je přijímati« — měl by jistojistě, kdyby jinak vše bylo v pořádku, velkou návštěvu!

Obracím se ku zpropitnému domácího služebnictva. Odstraniti je bude snad spojeno s velkými nesnáze a já jich nepodceňuji, avšak nepokládám je za nepřemožitelné; též zde záleží jenom na odhodlanosti a energii, aby byl učiněn konec tomuto zlořádu. K tomu naskýtá se každému ve vlastním domě příležitost, at zakáže čeledi přijímati zpropitné a přidá jí něco na mzdu, čehož pozbude v případě, že překročí záповěd.

Dalším krokem bylo by, že by hleděl získati pro tuto instituci rodiny, s nimiž se stýká, s čímž byla by sloučena, jak samo sebou se rozumí,

důsledná úmluva, že v jejich domech nebude se navzájem dávatí žádné zpropitné. Netajím si nikterak, že provádění tohoto opatření předpokládá intimější poměr a důvěrnější styk, že tedy jest čaka uskutečniti je pouze v úzkém kruhu několika rodin, při společnosti většího rozměru vylučuje se takovéto osobní spiknutí proti nešvaru zpropitného okolnostmi samo sebou. Než myslím, že mohu místo něho dosaditi jiný prostředek. Jest to založení spolku, který by sledoval vytčený účel a spojoval s tímto negativním účelem zároveň pozitivní úkol podporovati pomoci potřebné služebnictvo. Stanovy jeho lze čtyřmi paragrafy vystihnouti: § 1. Každý člen spolku má povinnost, aby nadále neplatil zpropitného ve společnostech. § 2. Místo něho jest odváděti spolkové pokladně roční obnos, po spravedlivém a slušném uvážení vyměřený. § 3. Sumy té použije se k podpoře pomoci potřebného služebnictva. § 4. Seznam členstva veřejně se vyhlásí. Placení příspěvků by dokázalo, že neběží členům o úsporu, řeckněmež se stanoviska služebnictva: o zadržení zpropitného, nýbrž o správnější použití jeho; tím by ospravedlnili tento krok jak sami u sebe, tak i v očích obecnstva a všeúčinnost kroku toho a závazek vůči spolku převzatý, zkrátka placení spolkem, dodalo by úzkostlivějším povahám zmužilosti, aby prováděly svůj záměr. Bylo by to vyvazení zpropitného zdaněním sebe sama, vykoupení z obtížného cla po způsobu výkupu ze cla z mořských zálivů a z řek — pasáž při odchodu ze společnosti byla by volna!

Místo mravně zhoubného vlivu přineslo by zpropitné v budoucnu požeňání, a služebná třída, již by z počátku bylo pocítovati jenom škodlivé následky této novoty, postupem času by neváhala,

až by se dostavily blahodárné účinky, s touto novotou se spřáteliti.

Mají-li návrhy tuto učiněné naději, že budou provedeny? Dává se nám vina, že necháváme klidně ležeti na cestě kámen, o nějž zavadíme — každý ho proklíná, ale nikdo nedá si práci, aby jej s cesty odklidil, nebo, zdá-li se mu těžkým, aby zavolal na pomoc jiné lidi. Neplecha zpropitného jest takovýmto kamenem úrazu, každý si naň naříká, ale každý nechá jej ležeti. Výčitka, již činíme kamenu, obrací se na nás samy; kdo nemravu pouze klne, místo aby se své strany spolu-působil, aby byl odstraněn, žaluje sám na sebe — za existenci nemravu jest odpověden každý sám, kdo nemá odvahy proti němu vystoupiti, nikdo nemá práva do nemravu si stěžovati, než ten, kdo o sobě může vydati svědectví, že se své strany vykonal vše, seč jeho síly stačily, aby nemravu učinil přítrž. Každý z mých čtenářův ať si učiní ostatně o zlořádu zpropitného svůj vlastní úsudek.

Nákladem knihkupectví

A. PÍŠA

v Brně, Rudolfova ulice číslo 13,
vyšlo:

Bystřina Ot.: **Hanácké figurky.** 2. rozmnožené vydání.
K 2.40, poštou K 2.60.

Hrazdva C. M.: **Hanácky písničky.** Na slova dra. O.
Přikryla. Pro 1 hlas s průvodem klavíru. Kor. 2.—,
poštou K 2.10.

Janáček L.: **Ukvalská lidová poesie v písních.** (13 písní
s průvodem piana.) K 1.60, poštou K 1.70

Janáček L.: **Návod pro vyučování zpěvu** K 3.20, poštou
Kor. 3.40.

Johl, Dr. Ferd.: **Nová metoda jazyka ruského** Kor. 2.80,
poštou K 3.—.

Jurkovič D.: **Pustevné na Radhošti.** S četnými vyobraze-
ními světlotiskovými a barvotiskovými. Ve formátě
foliovém K 10.—, poštou K 10.50.

Kovařovic K.: **Psohlavci.** Směs pro piano na 2 ruce upravil
skladatel. 2 seš. po K 2.40, poštou po K 2.50.

Merhaut Josef: **Andělská sonata** brož. K 3.80, váz. v desk.
dle návrhu Jurkovičova K 6.—, poštou o 30 h více.

Přikryl Ond.: **Hanácky písničky** K 1.—, poštou K 1.10.

Tebich J.: **Rostlinopis** pro žáky nižších škol hosp. 60 h,
poštou 65 h.

Vymazal Fr.: **Německá učebnice pro lid** K 1.20, vázaná
K 1.50, poštou o 10 h více.

Vymazal Fr.: **Počátky ruštiny pro školy** 60 h, pošt. 65 h.

Vymazal Fr.: **Zrnka, II. hromádka** 40 h, poštou 45 h.